

Poliittiset reaktiot terrorismiin – tapaustutkimus Madridin terrori-iskusta 11. maaliskuuta 2004 ja sen seurauksista¹

TEEMU SINKKONEN

Tutkimuksen lähtökohdat

Kun vähän yli kahdeksan vuotta sitten lentokoneet törmäsivät elokuvamaisella näyttävyydellä päin Yhdysvaltain korkeimpia rakennuksia New Yorkissa, nousi terrorismi hetkessä kakkos- tai kolmosluvun uutisista suoraan pääotsikkoihin. Siitä tuli maailman virallinen huolenaihe numero yksi.

Yhdysvalloissa syyskuun 11. päivän iskuja seurasi presidentti Bushin raju suosion nousu². Kansalaiset olivat järkyttyneitä tapahtuneesta, ja presidentti Bush lupasi varsin raamatullisia termejä käyttäen aloittaa ”sodan terrorismia vastaan”. Lupaus lunastettiin aloittamalla Afganistanissa valtava sotilasoperaatio, jonka tavoitteena oli kukistaa Taleban-hallinto ja tietysti saada Osama bin Ladenin, tuon kaiken pahan ruumiillistumaksi julistetun hahmon, pää vadille. Iskujen ulkoisvaikutukset levisivät myös Yhdysvaltojen ulkopuolelle. Muun muassa Euroopan unioni onnistui yhtenä harvoista kansainvälisistä organisaatioista laatimaan määritelmän terrorismille³. Tämä määritelmä loi perustan EU:n jäsenmaiden – mukaan lukien tietysti Suomen – yhtenäiselle lainsäädännölle terrorismia koskien. Turvallisuustoimenpiteitä kiristettiin joka puolella maailmaa, jopa siinä määrin, että monet tutkijat ja ajattelijat tekivät johtopäätöksen, että terrorismi saa ihmiset niin voimakkaiden tunteiden valtaan, että järjenkäyttö ei jää enää sijaa⁴. Ja koska valtaa pitävien suosio

nousi voimakkaasti terrorismin pelon kasvaessa, jotkut menivät jopa niin pitkälle, että väittivät eräänlaisen ”sokkidoktriinin”⁵ syntyneen. Tällä viitattiin sellaiseen tapaan hallita, jossa hallitsijat käyttävät pelottelua tarkoituksenmukaisesti oman valta-asemansa pönkittämiseksi ja poikkeuksellisten keinojen oikeuttamiseksi.

Vajaa kolme vuotta Yhdysvaltoihin kohdistetun terrori-iskun jälkeen, maaliskuun 11. päivänä vuonna 2004, kymmenen pommia räjähti miltei samanaikaisesti neljässä Madridin lähiöjunassa aiheuttaen 191 kuolonuhria. Madridin tapaus osoittautui seurauksiltaan erilaiseksi kuin Yhdysvaltain tapaus. Hallituksen suosio ei noussut vastoin politiikan teoriasta tuttua *rally around the flag* -vaikutusta. Neljäntenä päivänä iskun jälkeen pidetyissä parlamenttivaaleissa oppositiossa olleet sosialistit voittivat hallituksen. Tämä tapahtui vastoin kaikkia ennen iskuja tehtyjä mielipidemittauksia, jotka olivat luvanneet hallituksen konservatiiveille varmaa voittoa⁶.

Madridin tapaus herätti useita kysymyksiä. Ensinnäkin, johtuiko yllättävä vaalitulos terrori-iskusta? Jos se johtui, tarkoittaako tämä sitä, että terroristeilla on valtaa vaikuttaa demokraattisten poliittisten järjestelmien pyhimmän instituution, vaalien, lopputulokseen? Toiseksi, koska *rally around the flag* -vaikutusta ei tapahtunut, voiko Madridin tapaus kumota vallitsevat oletukset terrorismin seurausten dynamiikasta? Ovatko väittä-

mät sokkidoktriinista siten katteettomia, tai ainakin sellaisia, etteivät ne liity terrorismiin tai kriiseihin sinänsä, vaan itse poliittiseen järjestelmään? Helppoa vastausta kysymyksiin ei ole. Espanjan vaalitulosten tulkintaa vaikeuttaa se, että iskun ja vaalien välisten päivien aikana käytiin voimakas laivastuskampanja. Hallituksen konservatiivit syyttivät hanakasti baskiterroristijärjestö ETAa iskusta, vaikka riittävää todistusaineistoa ei ollut vielä kertynyt. Tämä politisoi iskun ja sai opposition kannattajat aktivoitumaan. Poliittiset reaktiot olivat moninaisia, ja kysymys kuuluukin: Minkälainen oli reaktioiden dynamiikka, ja miten se liittyi itse terrori-iskuun?

Näiden kysymysten ja tutkimuksellisesti hedelmällisen maaperän ääreltä aloitin oman väitöstudiumukseni melkein tarkalleen viisi vuotta sitten. Tavoitteenani oli tarkastella Madridin tapausta kokonaisvaltaisesti, rakentaa tapahtumien ketju ja syy-seuraus-suhteet uudelleen yhtenäiseksi kertomukseksi. Hylkäsin koko idean *rally around the flag* -vaikutuksesta ja aloitin puhtaalta pöydältä. Mitä Espanjassa oikeastaan tapahtui iskun ja kolme päivää myöhemmin järjestettyjen parlamenttivaalien välillä? Minkälaisia poliittisia reaktioita siellä oli? Ketkä toimivat? Missä toimittiin? Minkä takia toimittiin? Miten erilaiset reaktiot ovat suhteessa vallitseviin käsityksiin terrorismin seurauksista?

Poliittisen toiminnan eri tasot Madridin iskun jälkeen

Espanjan hallituksen ja opposition kriisitilanteessa harjoittama politiikka on ollut pääroolissa erilaisissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa Madridin terrori-iskuun liittyen. Näiden keskeinen kysymys on ollut, että manipuloiko pääministeri Aznarin hallitus kansalle välitettyä tietoa tarkoituksella. Espanjan osallistuminen Irakin sotaan vuotta aikaisemmin on ollut erittäin kuuma peruna Espanjassa, ja hallitus päätyi tekemään päätöksensä vastoin kansan tahtoa. Syy-seuraus-yhteyden muodostaminen sodan ja terrori-iskun välille olisi siis hallitukselle haitallista. Toinen kysymys on puolestaan ollut se, että mikä rooli oppositiolla oli hallituksen vastaisen kampanjan organisoimisessa vaaleja edeltäneenä päivänä. Vaikka hallituksen ja opposition mahdollista informaation manipulointia ja

poliittisen liikehdinnän organisointia onkin pohdittu julkisuudessa inttamiseen asti, muu poliittinen toiminta ja *rally around the flag* -vaikutuksen puuttuminen on jäänyt vähälle huomiolle.

Väitöstudiumukseni alkuvaiheissa paikansin kolme erilaista poliittista tasoa, jolla merkittävät reaktiot tapahtuivat. Ensimmäinen näistä tasoista oli edellä mainittu kriisin poliittinen hallinnointi. Tällä tarkoitan sitä, miten Espanjan hallitus onnistui hoitamaan iskun aiheuttaman kriisin aina pelastustoimen ja poliisin tekemän iskun tutkiminnan tasolta julkiseen tiedottamiseen ja muiden poliittisten voimien huomioon ottamiseen saakka. Tutkimusmateriaalina tässä poliittisen hallinnoinnin tarkastelussa käytin ensisijaisesti iskua varten perustetun poliittisen tutkimuskomission pöytäkirjoja. Tutkimuskomissiossa hallituksessa istuneet päättäjät ja lukuisat virkamiehet, kuten myös opposition merkittävimmät poliitikot, kertoivat itse omin sanoin toiminnastaan iskuun ja sen seurauksiin liittyen. Tällaisella materiaalilla on luonnollisesti omat rajoitteensa, joten neutraalimpana materiaalina käytin normaalia tiedotusvälineiden kautta saatua tietoa poliittisten päättäjien liikkeistä. Koska tavoitteena oli rakentaa kuva siitä, miten espanjalaiset kokivat itse iskun ja sitä seuranneen poliittisen hallinnoinnin, rajasin tiedotusvälineistä kerätyn materiaalin, kuten esimerkiksi keskeisimmät puheet ja lehdistötiedotteet, vain siihen ajankäyttöön, joka edelsi parlamenttivaaleja.

Toisena merkittävänä poliittisen reaktion tasona Espanjassa oli kansalaisyhteiskunta, eli se, miten tavalliset ihmiset reagoivat iskuun ja sen seurauksiin. Terrori-iskut eivät yleensä saa ihmisiä lähtemään kaduille osoittamaan mieltään, sillä kohdemaan hallitus on hanakka ryhtymään toimeen tavalla tai toisella, eikä protestointiin sinänsä ole aihetta⁷. Madridin tapauksen yhteydessä kävi kuitenkin toisin. Istuva hallitus järjesti jopa virallisen mielenosoituksen terrorismia vastaan. Tämä mielenosoitus tosin sisälsi myös iskulauseessaan viittauksen hallituspuolueen vaalikampanjaan⁸, joten se aiheutti yleisössä ristiriitaisia tunteita. Tämä johti lopulta siihen, että monet kansalaiset eivät tunteet hallituksen johtavan maata kriisitilanteessa puolueettomasti, vaan pikemminkin näkivät sen olevan enemmän huolissaan oman hallituspaikkansa turvaamisesta. Vaaleja edeltävänä päivänä Espanjassa alkoivat tekstiviestit kiertää ihmiseltä toiselle. Niissä pyydettiin ihmisiä kokoontumaan

hallituspuolueen päämajan luokse vaatimaan koko totuutta iskuista. Iltaan mennessä Madridissa oli tuhansia ihmisiä huutamassa vihaisina iskulauseita hallitusta vastaan. Samankokoinen väkijoukko koontui Barcelonassa ja pienempiä muissa kaupungeissa.

Saadakseni selville, miksi väkijoukot kokoontuivat, minkälaiset ihmiset niihin ottivat osaa, ja miten niissä toimittiin, käytin materiaalina blogikirjoituksia ihmisiltä, jotka olivat paikan päällä, ja lehdissä julkaistuja haastatteluja mielenosoittajilta. Monet henkilökohtaisista kuvauksista kriisitilanteessa kuvastivat hyvin sitä tunteiden ja epätietoisuuden tilaa, jonka tavalliset espanjalaiset kävivät läpi. Päällimmäisenä tavoitteena ihmisillä oli saada selvyyttä siitä, mitä on käynyt ja miksi, koska tieto toimi perustana sille, miten tilanteessa tulisi tuntea ja toimia. Toisin sanoen, syy–seuraus-suhteen tulkinta johti tiettyyn tunnereaktioon, joka ”pakotti” ihmiset hakemaan uutta ja vaihtoehtoisia tietoja, sekä tekemään ratkaisuja mahdollisen kansalaisaktiivisuuden suhteen.

Vastoin yleistä käsitystä terrorismin vaikutuksista, pelko ja kauhu⁹ vaihtuivat nopeasti vihaan ja turhautuneisuuteen. Näin oli etenkin niiden joukossa, jotka lähtivät kaduille protestoimaan hallitusta vastaan. Aggressiivisten protestien varjoon jäivät surun ja myötätunnon osoittaminen. Kaikesa hiljaisuudessaan kynttilöiden sytyttäminen, hiljaiset hetket, kukkien vieminen tapahtumapaikoille tai kaupunkien keskusaukioille oli paljon yleisempää kuin protestointi, mutta koska se ei ollut poliittista, sen merkitys jäi tärkeäksi vain kollektiiviselle toipumiselle.

Kolmantena merkittävänä poliittisen toiminnan tasona Espanjassa oli osallistuminen vaaleihin. Vaikka yllättävästä opposition noususta voittoon onkin monia erilaisia tulkintoja, on selvää, ettei sitä olisi tapahtunut ilman terrori-iskua. Äänestyskäyttäytyminen on myös erilaisista poliittisen toiminnan tasoista kaikista suosituin. Siinä, missä voimakkaimmin reagoivat kansalaiset protestoivat ja metelöivät kaduilla, valtaosa uurnille kokoontuneista ihmisistä ei toiminut mitenkään muuten poliittisesti tutkimukseen rajatulla aikajaksolla. Kynnys äänestämiseen oli matala, ja terrori-iskun jälkeen matalampi kuin aikaisemmin, sillä äänestysaktiivisuus oli poikkeuksellisen korkea¹⁰.

Äänestyskäyttäytymisen analysoinnissa käytin apuna paitsi äänestystuloksia ja mielipidemittauk-

sia ennen vaaleja, myös olemassa olevaa tutkimustietoa äänestysvalintaan vaikuttaneista tekijöistä. Tämän varsin tilastollisen osuuden on tarkoitus myös toimia täydennyksenä väitöskirjan muuten laadulliseen tutkimukseen perustuvalla aineistolla. Teoreettisena lähtökohtana tavoitteenani oli selvittää, miten kriisitilanteessa voimakkaasti mylläävät tunteet vaikuttivat äänestyskäyttäytymiseen. Toisin sanoen, onko todellakin niin, että kriittinen ajattelu ja harkinta eivät ole mahdollisia terrori-iskun jälkimainingeissa, ja ihmiset ovat helposti ohjailtavissa pelottelemalla ja sokeeraamalla heitä? Onko niin, että terroristit ratkaisivat Espanjan parlamenttivaalit?

Päätelmiä tutkimuksen tuloksista

Tutkimukseni perusteella voin kyseenalaistaa käsityksen siitä, että terrori-iskun aiheuttamat tunteet olisivat ainoastaan pelkoon liittyviä, ja että ne esittäisivät rationaalisen päätöksenteon. Ihmiset harakitsevat tarkkaan kokonaistilannetta ja siihen vaikuttavia tekijöitä myös kriisitilanteissa. Osoittautui, että harkinta on jopa perusteellisempää kuin rauhanomaisten olosuhteiden vallitessa, sillä uusi tilanne ja myllertävät tunteet pakottavat ottamaan asioista selvää, eikä vanhoihin tuttuihin kaavoihin voi välttämättä enää tukeutua.

Mitä tulee äänestyskäyttäytymiseen, on huomioitava, että ihmiset keskittyvät terrori-iskun jälkeen juuri sen aiheuttaman turvallisuusvajeen arviointiin jättämällä vähemmälle huomiolle arkisemmat seikat, kuten talous- tai sosiaalipoliittikan. Tämän lisäksi iskun aiheuttama suru ja muut negatiiviset tunteet voivat aiheuttaa sitä, että poliittisen tilanteen tulkinta on normaalia varovaisempaa. Ihmiset voivat olla kriisitilanteessa epäluuloisempia poliitikkojen vilpittömyyden suhteen kuin tavallisesti, ja toisaalta sietokyky moraalisesti arveluttavan toiminnan suhteen laskee. Vaaleissa tämä näkyi riskejä välttävänä päätöksentekona. Madridin tapauksessa konservatiivien ulkopoliittikan katsottiin aiheuttavan enemmän riskejä Espanjan turvallisuudelle kuin sosialistien ulkopoliittikan, johon kuului joukkojen vetäminen pois Irakista jo ennen terroristien tekemää iskuja. Toisaalta taas Aznarin hallituksen luottamus oli mennyt epäilyttävän tiedotuksen takia, ja sitä rankaistiin pelkästään siitä. Ratkaisevaa oli liikkuvien äänestäjien määrä: valta-

osa heistä taipui kannattamaan oppositiota, kun taas puolueuskollisuus pysyi jotakuinkin ennallaan. Tämän takia ei voida katsoa, että terroristit olisivat saaneet espanjalaiset taipumaan tahtoonsa. On kuitenkin huomioitava, että Espanjan kaksi-puoluejärjestelmä jo itsessään ajaa tietynlaiseen äänestyskäyttäytymiseen, ja iskun seuraukset esimerkiksi monipuoluejärjestelmässä olisivat olleet todennäköisesti erilaiset.

Mutta mitä näissä kolmessa poliittisen reagoinnin tasossa lopulta oli yhteistä? Minkälaisia ajatuksia Madridin tapaus kirvoittaa, ja mitä merkitystä sillä on politiikan tutkimukselle, vielä tarkemmin terrorismin tutkimukselle? Tärkein havainto on mielestäni se, että terrorismi tulee ymmärtää kokonaisvaltaisena ja dynaamisena ilmiönä. Kokonaisvaltaisuutta kuvaa se, että terrori-iskujen ja niiden seurausten kulkuun vaikuttaa terroristien ja iskujen ulkoisten seikkojen (tekotapa, kohteen valinta, yms.) lisäksi – jopa niitä enemmän – se, miten iskuihin ja niiden uhkaan reagoidaan kohteena olevassa yhteiskunnassa. Dynaamisuus puolestaan tarkoittaa sitä, että terrorismin seurauksia kuvaa jatkuva muutos. Tieto on keskeisessä asemassa. Sen kulku – erilaiset huhut, uusi poliisitutkimuksista saatu tieto, mahdollinen poliittinen manipulointi – on jatkuvan arvioinnin alla. Yksikin merkittävä tiedonjyvä voi muuttaa radikaalisti iskulle annettua merkitystä ja sitä kautta poliittisen toiminnan suuntaa. Terrorismi-ilmiössä kansalaiset eivät siis ole vain passiivisia väkivallan uhreja ja pelon manipuloimia alamaisia, vaan aktiivisia ihmisiä, jotka hakevat itse tietoa ja ajattelevat kriittisesti. He ovat myös valmiita

reagoimaan ja toimimaan poliittisesti, jos katsovat sen tärkeäksi. Ihmisten aktiivisuus ja kriittisyys yhdistettynä dynaamiseen politiikan tilaan tarkoittaa sitä, että sellaisissa yhteiskunnissa, joissa tiedonkulku on vapaata ja moniarvoista, ei kansalaisia voida manipuloida yhden totuuden alle. Mikään sokkidoktriini ei siis ole mahdollinen, niin kauan kuin terrorismi koetaan henkilökohtaisesti merkittäväksi ongelmaksi.

Vaikka tutkimukseni ei kumoa teoriaa *rally around the flag* -vaikutuksesta, se osoittaa, että se ei ole vain monoliittinen ilmiö, joka joko tapahtuu sellaisenaan, tai ei tapahdu laisinkaan. Ilmiö on vain yksi terrorismin seurausten mahdollinen ilmenemismuoto.

Palatakseni takaisin alussa ohimennen sivutettuun terrorismin vastaisen sodan tematiikkaan, terrorismin seurausten dynamiikan ymmärtäminen voisi toimia avaimena ylilyöntien välttämiseksi. Ihmiset toki kaipaavat turvallisuutta ja vapauden olla joutumatta terroristien iskujen kohteeksi, mutta toisaalta tutkimukseni perusteella voidaan väittää, että kaikki terrorismin vastainen toiminta osaltaan vaikuttaa itse ilmiön olemassaoloon, eikä vaikutus välttämättä ole niin yksilulotteinen kuin monet turvallisuusviranomaiset uskovat. Koska pelko ei ole keskeisessä roolissa terrori-iskun seurauksia, ei siltä tarvitse myöskään suojella hinnalla millä hyvänsä. Onkin syytä kysyä, onko pelon aiheuttaja ennemminkin liioiteltu uhkakuvan ylläpito ja terrorismin mahdollisuudesta jatkuva muistuttaminen arkielämässä toistuvien turvatoimien muodossa, kuin tämä hyvin marginaalinen väkivallan muoto.

LÄHTEET

- ABC (2004): ”El PP se centra en Cataluña en busca de un oculo clave en la mayoría absoluta”, 7.3.2004.
- Eloranta, Elina (2005): Miten terrorismin uhka turvallistettiin? EU:n toiminta terrorismin vastaisessa taistelussa. Teoksessa: Paastela, Jukka (toim.): *Terrorismi. Ilmiön tausta ja aikalaianalyysyjä*. Tampere: Niin&Näin.
- Ministerio del Interior (2004). *Elecciones Congreso de los Diputados Marzo 2004*.
<http://www.elecciones.mir.es/MIR/jsp/resultados/index.htm>, 12.3.2007.
- Jennings, M. Kent (1999): ”Political Responses to Pain and Loss”. *American Political Science Review*, 93(1), 1–13.
- Euroopan yhteisöjen virallinen lehti (2002). *Neuvoston puitepäättös, tehty 13 päivänä kesäkuuta 2002, terrorismin torjumisesta* (2002/475/YOS).

- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:164:0003:0007:FI:PDF, 4.5.2009>.
- Schmid, Alex, Albert Jongman (1988): *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*. Expanded and updated edition under the auspices of the Center for International Affairs, Harvard University. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Uriarte, Edurne (2004): *Terrorismo y Democracia tras el 11-M*. Madrid: Editorial Espasa.
- Washington Post (2007): *Washington Post – ABC News Poll*, 9.9.2007.
http://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/polls/postpoll_090907.html, 4.5.2009.

VIITTEET

- 1 Lectio praecursoria koskien väitöskirjaa *Political Responses to Terrorism: A case study on the Madrid terrorist attack on March 11, 2004, and its aftermath*, joka on tarkastettu 18. marraskuuta 2009 Tampereen yliopistossa.
- 2 Esimerkiksi *Washington Postin* ja *ABC Newsin* teettämän tutkimuksen mukaan presidenttiä kannatti kaksi päivää ennen iskuja vahvasti tai jonkun verran 55 prosenttia ja vastusti vastaavasti 42 prosenttia vastanneista. Seuraavassa kyselyssä kaksi päivää iskujen jälkeen kannatus oli noussut 86 prosenttiin ja vastustus laskenut 11 prosenttiin. *Washington Post*, 2007.
- 3 Euroopan yhteisöjen virallinen lehti 2002. Ks. myös Eloranta 2005.
- 4 Ks. Edurne Uriarte 2004.
- 5 Mm. Klein 2007.
- 6 Laajin tutkimus oli *Centro de Investigaciones Sociológicasin* teettämä 24 109 kansalaisen kysely, jonka mukaan hallituksen konservatiivinen *Partido Popular* (PP) oli saamassa 42,2 prosenttia 350-paikkaisesta parlamentista ja opposition *Partido Socialista Obrero Español* (PSOE) 35,5 prosenttia. Kaikkein eron ennusti *Instituto Opina*, jonka mukaan PP oli saamassa 41,5 prosenttia sosialistien 36,5 prosenttia vastaan. Eri mielipidemittauksien tuloksia ennen vaaleja mm. *ABC* 7.3.2004.
- 7 Jennings 1999, 5.
- 8 ”Con las victimas, con la constitución, contra el terrorismo” (uhrien ja perustuslain puolesta terrorismia vastaan). Viittaus perustuslakiin oli suoraa jatkoa hallituspuolue PP:n vaalikampanjalle, sillä keskustelu sen uudelleentulkinnasta oli ennen iskuja vilkasta, ja PP oli voimakkaasti kaikkea uudelleentulkintaa vastaan.
- 9 Terrorismin käsitteistä mm. edelleen ajankohtainen Schmid & Jongman 1988.
- 10 Äänestysaktiivisuus oli vuonna 2004 75,7 %, kun neljä vuotta aikaisemmin se oli 68,7 %. Ministerio del Interior 2004.